

Гавриловський С. О.
аспірант кафедри педагогіки,
завідувач навчальної лабораторії
ННІ іноземної філології
(Житомирський державний
університет ім. Івана Франка)
e-mail: temp@nniif.org.ua

Управління науково-дослідницькою діяльністю студентів у процесі магістерської підготовки: теоретичний аспект

Розглянуто та проаналізовано змістове наповнення понять «управління», «управління науково-дослідницькою діяльністю студентів в умовах магістратури». Зроблено теоретичний аналіз етапів розвитку поняття «управління» та вплив на його становлення соціальних та економічних чинників розвитку суспільства. Узагальнено особливості проведення науково-дослідницької діяльності студентів магістратури. Наведено перелік дефініцій цього поняття. Наголошено на значущості науково-дослідницької складової в навчальному процесі вищого навчального закладу.

Постановка проблеми. Значення і місце України в європейському та світовому просторі обумовлено низкою чинників, одним з яких є розбудова національної системи освіти, в змісті й структурі якої важливими стають всі рівні її функціонування – від дошкільної до вищої освіти, від педагога до керівника закладу освіти, від інтелектуальної, професійної та наукової складових його становлення.

В Україні наукова діяльність регламентується та здійснюється в рамках Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» [1], який є системоутворюючим й координуючим ядром цілеспрямованої політики в повноцінному забезпеченні використання досягнень вітчизняної та світової науки й техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб українського суспільства.

У Законі України «Про вищу освіту» передбачено та законодавчо закріплено положення щодо проведення наукової і науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах як невід'ємної складової освітньої діяльності на основі інтеграції наукової, навчальної і виробничої діяльності в системі вищої освіти [2: 65]. Він передбачає

реалізацію наступних напрямів проведення науково-дослідницької діяльності:

- 1) проведення спільних наукових досліджень, експериментальних та інноваційних розробок;
- 2) залучення наукових працівників з наукових установ і організацій для провадження освітньої і наукової діяльності, зокрема до підготовки аспірантів і докторантів, підготовки та експертизи підручників, навчальних посібників, освітніх програм та стандартів вищої освіти для забезпечення навчального процесу у вищій школі;
- 3) організація на базі наукових установ і організацій наукових досліджень молодих вчених, докторантів та аспірантів, систематичної виробничої практики студентів із забезпеченням їх безпосередньої участі у проведенні наукових досліджень [2: 66].

Успішне оволодіння навичками проведення науково-дослідницьких робіт на усіх освітньо-кваліфікаційних рівнях допомагає студентам органічно включатися в професійну діяльність, трансформувати наукові знання в площину практичного використання в сфері своїх майбутніх професійних обов'язків.

У зв'язку з цим до навчальних планів більшості спеціальностей включено вивчення спеціальних курсів з метою вивчення особливостей проведення наукових досліджень, які з певними варіаціями та змістовими відтінками є обов'язковими й необхідними навчальними дисциплінами саме в контексті оволодіння дослідницькими уміннями, навичками і знаннями, успішність яких обумовлена технологією і методикою викладання, механізмами стимулювання пізнавальної діяльності студентів.

Науковою діяльністю вважається інтелектуальна творча праця, спрямована на здобуття і використання нових знань. У практиці застосовують різні види наукової діяльності: науково-дослідницька, науково-організаційна, науково-інформаційна, науково-педагогічна та інші [3: 25].

Оскільки, заклади вищої освіти мають за мету підготувати висококваліфікованих спеціалістів, то найважливішим питанням здійснення саме науково-дослідницької діяльності було і залишається питання про її вплив на ефективність навчального процесу. У цьому полягає основна особливість організації науки у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Знайомлячись зі змістом робіт визнаних вітчизняних фахівців та сучасних наукових студій з питань поліаспектного аналізу феномену «науково-дослідницька діяльність студентів», можна сформулювати базові виміри (концепції) проведення наукових досліджень обумовлені, по-перше, досить високим рівнем

абстрагування і конструювання на основі теоретичних рефлексій та аналітико-синтетичного узагальнення наукових напрацювань і практичного досвіду з власними висновками, судженнями та міркуваннями; по-друге, орієнтованими на семантичний, поняттєвий, експериментально встановлюваний взаємозв'язок, взаємодоповнюваність вибудованих науковцями конструктивних схем і моделей, що значно розширяють та поглиблюють науковий рівень дослідницьких розвідок та репрезентують високий рівень нового синтезованого знання.

Виокремлюючи та акцентуючи увагу саме на цих положеннях, слід простежити та окреслити ряд основних завдань, які, в контексті наших цільових орієнтирів є доречними і доцільними для визначення та деталізації наших цілей. Управління науково-дослідницькою діяльністю студентів на завершальному етапі навчання у закладі вищої освіти (надалі – ЗВО) стає в проблемному просторі наукових досліджень останніх років актуальним та багатовекторним феноменом, дедалі більше і ґрунтовніше займаючи одне з чільних місць в тематичному спектрі теоретичних і прикладних досліджень.

Незважаючи на великий пласт ґрунтовних досліджень, окремих студій та практик, що унаочнюють досить структурований масив науково-педагогічних розвідок, що сформовано у вітчизняному науковому просторі, слід визнати, що окремі штрихи, доповнення, уточнення стосовно послідовності відображення на теоретичному та методологічному рівні ряду взаємопов'язаних понять в системі:

«управління» – «управління науково-дослідницькою діяльністю студентів» – «управління науково-дослідницькою діяльністю в умовах магістратури» потребують більш змістовнішого аналізу, що і спонукало нас до проведення окремої наукової розвідки, *метою* якої стало відображення в науково-інформаційному просторі стану вивчення поняття «управління науково-дослідницькою діяльністю студентів в умовах магістратури», яке ми зможемо висвітлити через послідовне виконання низки таких завдань: висвітлення та обґрунтування складових феномену «управління науково-дослідницькою діяльністю студентів в умовах магістратури», що розуміється нами як єдине в нерозривності змістових і структурних складових утворення; розгляд і узагальнення наукових підходів до трактування цього феномену через систему похідних понять; розкриття практичного значення цих результатів для підготовки майбутніх керівників навчальних закладів в умовах магістратури.

У теорії управління закладами освіти поняття «управління науково-дослідницькою діяльністю» представлено досить різнопланово як у кількісному, так і тематичному планах. До того ж

відсутній єдиний концептуальний підхід до означеного феномену, який ми умовно, звичайно, будемо розглядати у вигляді системи двох понять, семантично і термінологічно близьких: «науково-дослідницька діяльність студентів» і «науково-дослідницька діяльність студентів в умовах магістратури», кожне з яких можна розмежувати на окремі поняття: «управління», «науково-дослідницька діяльність», «магістр». Управління розглядається нами як теоретичний і практичний концепт, структурна та змістова складова якого має (як ми вже зазначали) багатоаспектний характер та являється предметом досліджень представників гуманітарних, соціологічних та психологічних наук.

Як зазначено у філософському енциклопедичному словнику управління (керування) – функція високоорганізованих систем (соціологічних, біологічних, технічних), що забезпечує їхню структурну цілісність, підтримання заданого режиму діяльності, реалізацію програми досягнення мети. Сутність процесу управління становить його інформаційний зміст. Управління – це процес трансформації інформації у дію, тобто процес перетворення її у сигнали, що спрямовують функціонування систем управління. Критерієм ефективності управління є міра адаптації керуючої системи до змін зовнішнього середовища, яка забезпечує самоорганізацію, самозбереження системи управління та досягнення мети, або рівень оптимізації заданого параметра керуючої системи. Головне завдання управління – забезпечення цілеспрямованої дії на керовану систему, тому будь-яке управління – цілеспрямоване. Цілеспрямована дія – це і мета, і результат управління. Мета – передбачення результату, на досягнення якого спрямовується дія [4: 657].

У словнику з соціології в змісті поняття «управління» виділено функції управління, головною з яких названо «...забезпечення реалізації потреб прогресивного розвитку суспільства і його підсистем, формування критеріїв і показників розвитку об'єкта, виділення в ньому соціальних проблем, розробка і застосування методів їх вирішення, досягнення запланованого стану, параметрів відносин і процесів» [5: 420-421].

На основі проведеного теоретичного аналізу вітчизняних наукових шкіл менеджменту Т. Рожноюю [6] виокремлено два етапи розвитку управління освітою в Україні. Перший – так званий етап «теоретичної акумуляції», специфічними ознаками якого стало поглиблення теорії управління освітою, створення та конструювання прогностичних моделей управління освітніми процесами відповідно до світових тенденцій глобалізації та європейської освітньої інтеграції, що

найбільш характерний був для перехідного періоду соціально-історичного розвитку України.

Другий етап (на наш погляд, його можна умовно назвати «трансформаційний») представляє новий погляд на управління освітою і розглядається дослідниками в контексті соціальних трансформацій як особливий вид людської діяльності, що відбувається в умовах постійних змін внутрішнього та зовнішнього середовища і цілеспрямовано впливає на керовану систему для забезпечення її стабільного функціонування [6].

Оглядовий аналіз основних етапів тлумачення поняття «управління», яке суттєво змінювало семантичне забарвлення протягом різних стадій розвитку суспільства: від постіндустріального до епохи постмодерну, – на нашу думку, буде доцільним для розуміння соціальних, економічних та культурних впливів на його генезу та становлення. Найбільш відомі з яких ми наводимо в табл. 1.

Таблиця 1

Поняття «управління»

М. Альберт, М. Мескон, Ф. Хедоурі [7]	«це процес планування, організації, мотивації і контролю, необхідний для того, щоб сформулювати і досягти цілей організації. Суть управління полягає в оптимальному використанні ресурсів для досягнення поставлених цілей»
В. Афанасьєв [8]	«це передусім усвідомлена діяльність людини, яка переслідує свої цілі. І не просто діяльність, а той особливий її різновид, який пов'язаний із виробленням рішення, з організацією, спрямованою на втілення рішення у життя, з регулюванням системи відповідно до заданої мети, з підбиттям підсумків діяльності, з систематичним отриманням, переробкою та використанням інформації»
В. Маслов [9]	«сукупність взаємозв'язаних, взаємодіючих елементів, скоординованих заходів, спрямованих на досягнення певної мети»
Г. Єльнікова [10]	«це особливий вид людської діяльності в умовах постійних змін внутрішнього та зовнішнього середовища, який забезпечує цілеспрямований вплив на керовану систему для збереження і впорядкування її в межах заданих параметрів на основі закономірностей її розвитку та дії механізмів самоуправління»

Л. Ващенко [11]	«продукування та впровадження інноваційних змін з урахуванням регіональної специфіки, її соціально-економічного, адміністративного, освітньо-культурного потенціалу; інноваційні процеси розгортаються на основі створення системної організації нововведень, забезпечення умов їх науково-методичного супроводу»
О. Самсонова [12: 85]	«це сукупність дій, цілеспрямована взаємодія підсистем, яка управляє та якою управляють, на основі діалогічного характеру, стимулювання ініціативи й творчості, які сприяють забезпеченню діяльності з саморозвитку особи кожного учасника, перенесення системи, якою управляють, у більш високий, якісний стан для реалізації поставлених цілей або запланованих результатів»

На основі результатів контент-аналізу та узагальнення наукових джерел можемо виділити наступні етапи генези поняття «управління»:

- «теоретичної акумуляції», головними ознаками якого є створення та конструювання прогностичних моделей управління освітніми процесами відповідно до глобалізаційних процесів;
- «трансформаційний», специфікою якого визнано соціальні трансформації як особливий вид людської діяльності;
- «діяльнісний», особливістю якого є розуміння управління як послідовності певних дій;
- «комунікаційний», в межах якого виділяється цілеспрямована взаємодія керованої та керуючої підсистем;
- «особистісний», що розуміється нами як процес, робота з людьми.

Враховуючи стрижневі аспекти в дослідницьких пошуках науковців, здійснюючи аналіз поняття «управління», логічно буде розглянути поняття «науково-дослідницька діяльність студентів».

Слід наголосити на ряді фундаментальних досліджень, що представляють та узагальнюють сферу проведення науково-дослідницької діяльності студентів в рамках окремих напрямів гуманітарної, економічної, педагогічної та природничої тематик.

На думку В. Степашка, «центральне місце в системі управління науково-дослідницькою діяльністю студентів економічного профілю посідає системний аналіз функцій й процесу управління ... на підставі виявлених різнотипних зв'язків між підсистемами, а також стратегії розвитку цілісної системи з огляду на синергетичні позиції» [13: 213].

Враховуючи твердження Г. Єльнікової про те, що «система управління навчальними закладами та установами середньої освіти характеризується змістом, організацією, технологією» [14], В. Степашко робить висновок, що функції управління НДДС – це сукупність окреслених завдань управління НДДС, які конкретизують зміст управління і які реалізують керівники ВНЗ через технології" [13: 213].

Розробляючи концептуальні положення адаптивного управління закладами освіти, Г. Єльнікова зазначає, що «кожна цільова функція в управлінському процесі проходить усі його етапи (збір, аналіз інформації, визначення критеріальної моделі результату, формулювання мети та її адаптація до умов, організація діяльності, з'ясування комунікативних зв'язків із поточним корегуванням, контроль результату, прогнозування подальшого розвитку)». Вона зосереджує увагу на перетворенні (трансформації) функцій управління ЗНЗ через координацію структурних підрозділів у кінцевий результат діяльності [14].

В свою чергу, Л. Даниленко вважає, що зміни в циклі функцій управління інноваційною діяльністю ЗНЗ, пов'язані з оновленням управлінської діяльності керівників ЗНЗ. Тобто, відбувається трансформація цільових функцій в оперативні функції (пізнавальна, проектувальна, конструювальна, організаційно-практична, комунікативна, консультативна, прогностична та у функції самоменеджменту студентів (самопізнання, самооцінювання, самоконтроль власної діяльності) [15].

Проблемі визначення змісту поняття «науково-дослідницька діяльність студентів» присвячені теоретичні та прикладні розробки А. Акопової, І. Бобко, В. Степашка, Г. Цехмістрової та ін.

Результати аналізу публікацій науковців, які розглядали різні аспекти науково-дослідницької діяльності, доводять, що в теоретичних і практичних розвідках простежується множинність близьких, але інтерпретованих в рамках дослідницьких парадигм, на які орієнтуються і в проблемному просторі яких відслідковуються і відображаються сутнісні характеристики досліджуваного феномену.

Г. Цехмістрова розглядаючи науково-дослідницьку роботу студентів в методичній і дидактичній площині, вказує, що вона є одним із найважливіших засобів підвищення якості підготовки і виховання спеціалістів з вищою освітою, здатних творчо застосовувати в практичній діяльності найновіші досягнення науково-технічного прогресу і включає в себе два взаємопов'язані напрями:

– навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;

– наукові дослідження, що здійснюють студенти під керівництвом професорів і викладачів за загально-кафедральною, загально-факультетською чи вузівською науковою проблемою [3: 51, 54].

Визначаючи поняття науково-дослідницької діяльності студентів, науковці, передусім, зосереджували увагу на тезі про вплив НДД на навчальний процес, в чому, на погляд Г. Цехмістрової, полягає особливість наукових досліджень у ЗВО. Головним завданням вищих навчальних закладів є підготовка спеціалістів для народного господарства, то найважливішим питанням здійснення НДД було і залишається питання про її вплив на навчальний процес. У цьому полягає основна особливість організації науки у вищій школі [3: 51].

Стосовно визначення поняття «науково-дослідницька діяльність студентів магістратури», яке ми знаходимо в публікаціях ряду авторів, можна стверджувати про значну кількість різних авторських тлумачень, найбільш відомі з яких ми наводимо в табл. 2.

Таблиця 2

Полісемантичність поняття «науково-дослідницька діяльність студентів магістратури»

А. С. Акопова [16]	«самостійний пошук вивчення проблем і оригінальних способів їх вирішення і знаходить відображення в магістерській дисертації, містить сукупність результатів і наукових положень, що висунуті автором для публічного захисту»
Є. І. Райхман [17: 165]	«діяльність, що виражена, передусім, у самостійному креативному дослідженні, спрямована на пояснення явищ і процесів, установлення їхніх зв'язків і відношень, теоретичне й експериментальне обґрунтування фактів, виявлення закономірностей за допомогою наукових методів пізнання»
О. Савенков [18]	«особливий вид інтелектуально-творчої діяльності, що породжується в результаті функціонування механізмів пошукової активності і побудований на основі дослідницької поведінки»
І. З. Бопко [19: 3]	«усвідомлення майбутніми магістрами гуманітарного профілю взаємозв'язку між освітою та наукою, особистісної значущості у виявленні та розв'язанні наукових проблем»

Як видно з таблиці, «науково-дослідницька діяльність студентів магістратури» розглядається авторами з різних позицій, що обумовлюється в контексті теоретичних праць, метою яких є виклад і можливість застосування викладених узагальнень для викладання у ВНЗ певного профілю, теоретичний рівень деяких узагальнень має рефлексивно-логічний зміст, з позицій формування психологічних механізмів готовності до проведення НДД.

Вважаємо, що для розкриття сутності та структури науково-дослідницької діяльності майбутніх магістрів управління ЗНЗ, важливо розглянути найбільш значущі підходи до визначення цього поняття та розкрити їх специфіку в контексті підготовки майбутніх магістрів. Окрім поняття науково-дослідницької діяльності, деякі автори використовують схоже, подібне поняття «навчально-дослідницька робота». Зауважимо також, що у низці сучасних досліджень використовуються терміни: «дослідницька діяльність», «пошукова діяльність», «експериментально-дослідницька діяльність», «науково-дослідницька робота». На нашу думку, зазначені поняття розглядаються в контексті розмежування та акцентування на науково-дослідницькій, навчально-дослідницькій та навчально-науково-дослідницькій складових НДД магістрантів, що, загалом, взаємно доповнюють один одного, постають ефективною формою міждисциплінарної організації університетської освіти й мають на меті формування та розвитку дослідницьких умінь, креативності, науково-педагогічного мислення. Навчально-дослідницька робота дозволяє залучити магістрантів до наукових досліджень, науково-дослідницька робота – сформуванню вміння сучасного дослідника в оформленні результатів проведення НДД. Головна відмінність між ними – рівень сформованості навичок проведення науково-дослідницької діяльності магістрантів і частка креативності в отриманих результатах.

Висновки. Визначення сутності та структури науково-дослідницької діяльності студентів в умовах магістратури дозволило з'ясувати, що науково-дослідницька діяльність є обов'язковою та невід'ємною частиною підготовки кваліфікованих керівників ЗНЗ як нерозривна складова навчально-виховного процесу. Розвиток системи науково-дослідницької діяльності магістрантів є найважливішою функцією системи вищої освіти та пріоритетною складовою діяльності ЗВО як освітніх установ.

Перспектива подальших досліджень полягає у визначенні сучасного стану практичного застосування інформаційно-комунікаційних технологій до управління науково-дослідною діяльністю майбутніх керівників закладів освіти в умовах магістратури.

Список використаних джерел та літератури

1. Про наукову і науково-технічну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII : [редакція від 11.10.2017 р.]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 14.01.18). – Назва з екрана.
2. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : [редакція від 01.01.2018 р.]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 14.01.18). – Назва з екрана.
3. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / Г. С. Цехмістрова. – Київ : Слово, 2004. – 240 с.
4. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.
5. Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина ; сост. Э. М. Коржева, Н. Ф. Наумова. – Политиздат, 1989. – 479 с.
6. Рожнова Т. Є. Формування лідерських якостей у процесі професійної діяльності керівників навчальних закладів / Тетяна Євгенівна Рожнова // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наукові підходи в управлінні навчальними закладами». – Житомир : ФО-П Левковець, 2015. – С. 384-391.
7. Мескон М. Х. Основы менеджмента : пер. с англ. / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1992. – 702 с.
8. Афанасьев В. Г. Научное управление обществом / Виктор Григорьевич Афанасьев. – М. : Политиздат, 1980. – 384 с.
9. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами : навч. посіб. / Валентин Іванович Маслов. – Т. : Астон, 2007. – 150 с.
10. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні : монографія / Галина Василівна Єльнікова. – Київ : ДАККО, 1999. – 303 с.
11. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : монографія / Людмила Миколаївна Ващенко. – Київ : Тираж, 2005. – 380 с.
12. Самсонова О. О. Управління науково-дослідною діяльністю студентів університетів як предмет теоретичного аналізу й узагальнення / О. О. Самсонова // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – Донецьк, 2012. – № 3 (12). – С. 83-86.
13. Степашко В. О. Теорія і практика управління науково-дослідницькою діяльністю студентів вищих навчальних закладів

економічного профілю : дис... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Степашко Володимир Олексійович. – Київ, 2014. – 438 с.

14. Єльнікова Г. В. Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти : дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Єльнікова Галина Василівна. – Київ, 2003. – 453 с.

15. Даниленко Л. І. Теоретико-методологічні засади управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Даниленко Лідія Іванівна. – Київ, 2005. – 478 с.

16. Акопова А. С. Подготовка магистрантов гуманитарных факультетов университета к научно-исследовательской деятельности в курсе иностранного языка : дис... канд. пед. наук : 13.00.08 / Акопова Ася Саввична. – Ростов-на-Дону, 2005. – 214 с.

17. Райхман Є. І. Науково-дослідна робота майбутніх магістрів педагогічної освіти як педагогічний феномен / Є. І. Райхман. // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». – 2015. – № 1 (9). – С. 164-170.

18. Савенков А. И. Психологические основы исследовательского обучения школьников / А. И. Савенков // Фізика: проблеми викладання. – 2007. – № 3. – С. 14-24.

19. Бопко І. З. Формування готовності до науково-дослідницької діяльності майбутніх магістрів гуманітарного профілю в інформаційному середовищі : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Бопко Ігор Зеновійович. – Тернопіль, 2013. – 23 с.

Гавриловский С.

Управление научно-исследовательской деятельностью студентов в процессе магистерской подготовки: теоретический аспект.

Рассмотрено и проанализировано содержательное наполнение понятий «управление», «управление научно-исследовательской деятельностью студентов в условиях магистратуры». Сделано теоретический анализ этапов развития понятия «управление» и влияние на его становление социальных и экономических факторов развития общества. Обобщена особенности научно-исследовательской деятельности студентов магистратуры.

Приведен перечень определений этого понятия. Отмечена значимость научно-исследовательской составляющей в учебном процессе высшего учебного заведения.

Gavrylovskiy S.

***Management of Master's Degree Students' Scientific Research:
Theoretical Aspects.***

Considered and analyzed are the meanings of notions such as «management» and «the management of Master's degree students' scientific research». A theoretical analysis of the developmental stages of the notion of «management» is performed and its impact on the formation of social and economic factors of the society's development is traced. Generalized are the peculiarities of how the scientific research of Master's degree students is carried out. A list of definitions of the notion in question is submitted. The paper stresses the importance of scientific research as constituent of the learning process at higher educational institutions.